

DAMIR AGIČIĆ

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Izlaganje sa znanstvenog skupa

UDK: 930-05 Šišić, F.

Ferdo Šišić, sveučilišni profesor, znanstvenik i javni djelatnik

Golema ostavština profesora Ferde Šišića u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, mnogi rukopisi, brojni ispisi iz arhiva i nadasve korespondencija koju je vodio s brojnim akterima znanstvenog, kulturnog i političkog života Hrvatske, odnosno Austro-Ugarske i Jugoslavije, te napose njegova knjižnica što se čuva u Državnom arhivu u Zagrebu svjedoče o nesvakidašnjem intelektualcu, jednome od istinskih bardova humanističke znanosti i društvenog života prve polovice dvadesetoga stoljeća.

Ključne riječi: Ferdo Šišić, hrvatska historiografija, nekrolozi, knjižnica

Ferdo Šišić neupitno je bio vodeći hrvatski historičar u međuratnom razdoblju te jedan od naših najvećih i najznačajnijih povjesničara uopće. U zadnjem desetljeću XIX. i početku XX. stoljeća bio je gimnazijski profesor u Gospiću, Osijeku i Zagrebu, a svoju je znanstvenu i sveučilišnu karijeru započeo pišući o srednjovjekovnoj problematici, o odnosima Zadra i Venecije u XII-XIII. st. odnosno o splitskom srednjovjekovnom kroničaru Mihi Madijevu. Na Mudroslovnom fakultetu Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu predavao je od 1902. kao privatni docent hrvatske ranosrednjovjekovne povijesti te od 1906. kao izvanredni i od 1909. kao redovni profesor na katedri hrvatske povijesti. Bivio se prije svega srednjovjekovnom problematikom i ostavio je nekoliko kapitalnih djela hrvatske historiografije, prije svega *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara* (1925), kao i *Priručnik izvora hrvatske povijesti* (1914) i *Letopis popa Dukljani-na* (1928). S druge strane, nije se libio poduhvatiti niti novije tematike, pa je priredio dvije zbirke izvora: *Dokumenti o postanku Kraljevine SHS* (1920) i *Korespondencija Rački-Strossmayer*, sv. I-IV (1928-1934). Pisao je i sintetske preglede hrvatske povijesti te školske udžbenike, primjerice *Povijest hrvatska za više razrede srednjih škola* (1905), u kojima je do izražaja došla njegova erudicija i iskustvo rada s gimnazijalcima. Potkraj života objavio je i knjigu *Jugoslovenska misao. Istorija ideje jugoslovenskog narodnog ujedinjenja i oslobođenja od 1790-1918.* (1937), u kojoj je dao svoje viđenje najnovije hrvatske i južnoslavenske povijesti.

O Ferdi Šišiću dosad je mnogo pisano, u različitim povodima i s različitim ciljevima, već i za njegova života a osobito neposredno nakon smrti. Ponekad i kasnije, u

povodu obljetnica. Vrijedilo bi jednom pozabaviti se tim prikazima i uopće njegovom recepcijom u hrvatskoj i jugoslavenskoj javnosti. Emotivan i prislan In memoriam Šišiću objavio je njegov bliski suradnik i prijatelj, nasljednik na katedri hrvatske povijesti, profesor Miho Barada.¹ Najopsežniji prikaz života i djela „nestora hrvatske historiografije“ dao je nekoliko godina nakon Šišićeve smrti njegov kolega i prijatelj Viktor Novak u tekstu „Ferdo Šišić“, objavljenome u *Ljetopisu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*.² Pregledan i sadržajan članak „o vrhunskom našem naučnom radniku-historičaru“, donekle s novim podacima, dao je u *Arhivskom vjesniku* 1989. njegov nekadašnji student Stjepan Antoljak, u doba izlaska članka umirovljeni sveučilišni profesor srednjovjekovne povijesti, koji je dobar dio radnog vijeka proveo u Zadru i Skopju.³ Jedan prigodan novinski tekst o „hrvatskom povjesničaru stoljeća“ objavio je i leksikograf Mladen Švab, u povodu šezdesete obljetnice Šišićeve smrti.⁴

Suvremenici su bili itekako svjesni položaja i mjesta Ferde Šišića u hrvatskoj historiografiji. Još za života bio je hvaljen i slavljen, a od samoga početka njegove javne djelatnosti povremeno i kritiziran i kuđen. Mnogi su ga molili za savjet i pomoć u izradi disertacije ili nekog drugoga teksta, katkad i za intervenciju oko radnog mjesta.⁵ Suradnici i prijatelji za šezdeseti su mu rođendan priredili i objavili opširan zbornik radova, koji je uredio Viktor Novak: *Šišićev zbornik – Mélanges Šišić. Zbornik naučnih radova Ferdi Šišiću povodom šezdesetogodišnjice života 1869-1929 posvećuju prijatelji, štovatelji i učenici* (Zagreb 1929 [1930]).

Kao što se moglo i očekivati kad je riječ o tako važnoj javnoj osobi, Šišićeva je smrt bila popraćena nizom nekrologa i prigodnih novinskih tekstova.

Spomenuo sam da je autor jednoga od nekrologa, vrlo emotivnog i prisnog, bio i profesor Miho Barada.⁶ Isticao je da je zdravlje njegova predšasnika već nekoliko godina bilo loše, a rodbina i prijatelji zabrinuti zbog toga, osobito zbog srčanih tegoba koje je imao. Šišić je zbog zdravstvenih razloga u posljednje vrijeme bio smanjio svoje nastavne obveze, a potom i otišao u mirovinu. Bio je svjestan svoga lošeg zdravstvenog stanja, ističe Barada i nastavlja: „u želji da završi drugi i treći dio *Povijesti Hrvata*, sve je učinio da produlji život. To mu je donekle uspjelo, jer odrekavši se svega, živio je izvršujući upravo djetinjski teške liječničke naloge. [...] K tomu poznato je da je on živio za školu; nije on šablonski čitao školska predavanja, nego on je svako pojedino čisto proživljavao, a to umara. Zato od zimskog semestra god. 1937/38, osim malih prekida,

1 Prof. dr. Miho Barada, „In memoriam nuper defuncti professoris dr. Ferdinandi Šišić“, *Alma mater croatica*, g. III/1940, br. 5, str. 221-224 [dalje: Barada, n. dj.]

2 Viktor Novak, „Ferdo Šišić, *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godine 1946.-1948.*, knj. 55, 1949, str. 362-443

3 Stjepan Antoljak, „Ferdo Šišić“, *Arhivski vjesnik*, 32/1989, str. 125-142

4 Mladen Švab, „Hrvatski povjesničar stoljeća“, *Vijenac*, br. 154, 28. I. 2000.

5 Damir Agičić, „Prilog poznavanju rane djelatnosti Jaroslava Šidaka. Pisma profesoru Ferdi Šišiću“, u: *Jaroslav Šidak i hrvatska historiografija njegova vremena*, ur. Damir Agičić i Branimir Janković, Zagreb 2012, 69-84

6 Barada, n. dj., 221-224

on je na dopustu. Sve je ove žrtve učinio da produlji život s namjerom, da izvrši san svoje mladosti, da obradi svestrano cjelokupnu povijest hrvatsku. No koliko je pokojnik većma žudio i sve poduzimao da to ispuni, toliko ga je kruta bolest nemilosrdnije postepeno u tom priječila.“

No Šišić nije posustajao, tvrdi Barada. U studenom 1939, samo dva mjeseca prije smrti, boravio je u Beču i Budimpešti, gdje je posjetio i radio u arhivima. Pravdao se pred bližnjima da mora ići kako bi završio svoju sintezu o hrvatskoj povijesti. U prosincu mu se zdravlje još više pogoršalo. Postao je svjestan da neće uspjeti u dovršavanju velike sinteze, pa je poželio makar prirediti novo, ispravljeno i popunjeno izdanje svoga *Pregleda povijesti hrvatskoga naroda do god. 1918.*, koje je trebala objaviti Matica hrvatska.

Barada u nekrologu piše: „Samih pet dana pred smrt, uzevši rukopis u ruke uskliknuo je: ‘Ah, da mi je bar ovo dovršiti!’ Dovršio je samo do 1102 i predao *Matici*. U nedjelju 21. I. poslije podne otpočnuvši, u 5 sati, digao se, sjeo za stol, uzeo da čita, ispravlja i nadopunja rukopis *Pregleda* iz dobe Anžuvina. Uzevši olovku da nešto ispravi, olovka koja mu je za dugog života bila toliko uslužna, odjednom mu je prva otkazala pokornost: dvaput mu je sama ispala iz ruke. Pokojnik jer je do kraja života bio pri potpunoj svijesti, shvativši o čemu se radi digao se sa stola, a brižna supruga koja je stopu za stopom uz njega uvijek bila, brzo je priskočila i prihvatila ga. I tako stojeći, držan od supruge, bacivši nekoliko puta redom pogled na rukopis koji je bio na stolu, na one koji su bili do stola, na svoju suprugu, opraštajući se tako s njima ne rekavši ni riječi pade mrtav gospođi na ruke. Karakteristična i lijepa smrt, dostojna velikog pokojnika. Ta eto u radu na hrvatskoj povijesti, on je proveo mladost, zrele godine i zadnje svoje časove. Taj rad, kao i njegova dobra supruga bili su mu iznad svega, zato i njegov zadnji oproštajni zemni pogled bio je na njima.“ Kakva krasna smrt za pisca i profesora, a zapravo teška za njegove bliske, obitelj i prijatelje!⁷

Na ovome okruglom stolu okupili smo se da javnosti ukažemo na Šišićevu knjižnicu koja se kao cjelovit fond čuva u Državnom arhivu u Zagrebu. Stoga ću spomenuti nekoliko činjenica o toj knjižnici, koje se mogu iščepkati iz prebogate Šišićeve ostavštine. Prije svega, valja spomenuti kako je Šišić dolazio do knjiga. Naravno da sve podatke o tom ne znamo i teško da ćemo ikada saznati, ali poneke se detalje može pronaći u njegovoj korespondenciji i u novinskim tekstovima, a zasigurno bi se i pregledavanjem knjiga – postoje li kakve posvete, ex librisi i sl., moglo doznati ponešto i o podrijetlu nekih knjiga koje se nalaze u knjižnici. Dio je knjiga vjerojatno dobio kao poklon od svojih bivših učenika, studenata i doktoranada, kolega i prijatelja, dio je dobio u razmjeni s kolegama profesorima i znanstvenicima diljem Europe, dio kupio u Zagrebu ili po raznim mjestima za svojih brojnih istraživačkih boravaka i studijskih putovanja po Hrvatskoj, Jugoslaviji i inozemstvu... U jednom je novinskom tekstu godinu dana nakon

7 Isto.

Šišićeve smrti ustvrđeno: „poznato je kako je veliki historičar ljubomorno čuvao ovo svoje jedino bogatstvo rijetke vrijednosti koje je skupljao čitavog svog života“. Njegova je knjižnica narasla na više od četrnaest tisuća primjeraka knjiga, a za nju su se navodno zanimala i sveučilišna središta u hrvatskom susjedstvu – u Beogradu i Budimpešti.⁸

Sa svojom je obitelji, suprugom Milenom i četvero djece, profesor Šišić živio u šesteroosobnom građanskom stanu u centru Zagreba, a tri su sobe bile – knjižnica! Zapravo, s knjigama se profesor proširio i po drugim prostorijama. Naravno da je i tako velik stan u centru, i osobito tako golema knjižnica, vrlo brzo postalo opterećenje za Šišićevu udovicu i ona je stan odlučila zamijeniti za manji, a knjižnicu je ubrzo ponudila na otkup: „Velika i bogata knjižnica u Lisinskoga ulici 1, koja je živjela dok je živio njen učenik i marljivi vlasnik, sada miruje i čeka svoju daljnju sudbinu. U toj knjižnici je naš odlični učenjak živio dane i noći, radio godinama i godinama, prevrtao knjige, čitao, proučavao, pisao, – to svoje knjiško bogatstvo redio, uvezivao, njegovao, povećavao... I toliko ga povećao, da više nisu dostajali zidovi za police svih triju soba, nego se i veći dio prostora ispunio knjigama. Ali kakvim knjigama?! Povijesnim knjigama, za koje se već otimlju strane knjižnice i sveučilišta. Dovoljno je spomenuti, da knjižnica prof. dr. Šišića sadrži svega odprilike 14.000 knjiga, većih i manjih, i to sva djela iz naše narodne povijesti, a od česti i djela iz opće povijesti i geografije. Naravno je, da je ova knjižnica veoma dragocjena za proučavanje hrvatske, jugoslavenske i slavenske povijesti. Rijetko gdje se može naći na jednom mjestu tako kompletna stručna i sistematska zbirka. Veoma škrtro procijenjena, ona vrijedi oko 1,500.00 do 2,000.000 dinara. Sva djela mogu se podijeliti u četiri grupe.“⁹

Novinar je nabrojio koje su to četiri grupe te naveo značajnija djela ili zbirke u knjižnici:

- djela iz pomoćnih povijesnih znanosti, paleografije, diplomatike, heraldike, kronologije i specijalne bibliografije
- zbirka povijesnih izvora (diplomatariji, stari pisci, statuti gradova, saborski spisi, djela akademija...)
- monografije iz hrvatske, srpske i mađarske povijesti na raznim jezicima – gotovo sve monografije važne za našu narodnu povijest od V. do XX. st. (9000 kom.), od kojih neke više nisu u prodaji
- djela iz opće povijesti na njemačkom, francuskom i engleskom, „naročito mnogobrojne zbirke dokumenata i monografija o Velikom ratu 1914-1918“.

8 Enes, „Velika i skupocjena knjižnica znamenitog historičara dr. F. Šišića sa 14 hiljada svezaka ponudjena je sveučilištu a za otkup se zanimaju još iz Budimpešte i iz Beograda“, *Novosti*, 14. I. 1941, str. 16 [dalje: Enes, n. dj., 14.I.]

9 Enes, n. dj., 14.I.

Ustvrdio je da se svi detalji o knjigama mogu vidjeti iz kataloga, složenoga alfabetskim redom. I napomenuo važnu činjenicu: „Gotovo sve su knjige povezane i u najboljem stanju.“

Kada ju je novinar *Novosti* u povodu godišnjice Šišićeve smrti posjetio u njezinu stanu na Gornjem gradu, Milena Šišić udovica kazala mu je i sljedeće: „Pogledajte ovu knjižnicu, za koju su znali historičari sa svih stana svijeta. Kad su dolazili u Zagreb, nisu mogli a da ne posjete pok. Ferdu i da se ne interesiraju za rijetke knjige, kojih se danas više ne može dobiti. Punih 50 godina je skupljao ovu svoju knjižnicu. Bilo mu je skupo, kad je trebao kupiti kaput ili kravatu, ali kad se radilo o knjizi, tada nije žalio nikakav novac. Svakih je ferijâ putovao u evropske centre, da radi u tamošnjim arhivima. A kad smo se vraćali, uvijek je kući vukao čitave sanduke knjiga, što ih je tražio i kupio u tim gradovima. Jednako tako je nabavljao knjige, kada je boravio u inozemstvu kao ekspert naše države. Veselio se kakvom vanrednom prihodu ne radi ličnog uživanja i udobnosti, nego samo radi obogaćenja svoje knjižnice.“¹⁰

Eto, tako je, prema riječima njegove udovice, samozatajni profesor Šišić došao do tog golemog broja knjiga u svojoj privatnoj biblioteci. Svojedobno sam, pregledavajući pisma Ferde Šišića, pronašao više svjedočanstava o tom kako je on nabavljao knjige – pisao je, primjerice, Luju Vojnoviću u Pariz i objašnjavao mu gdje i kako da kupi važnu zbirku dokumenata francuskog ministarstva vanjskih poslova u 19. st. – ta mu je knjiga trebala i za njegov znanstveni rad i još više za rad sa studentima, kojima je uvijek nastojao predložiti izvorne dokumente u seminaru, kad su obrađivali određenu temu.

Kada je postalo očito da neće moći dalje ostati u velikom stanu, Šišićeva je supruga odlučila da će se prije preseljenja „riješiti knjižnice“ – ne samo da je u pitanju bilo nemoguće da u manji stan premjesti sve te knjige, nego ju je mučio izdatak za sanduke za petnaestak tisuća knjiga, a još se više brinula i izražavala žaljenje da „ovako dragocjenu biblioteku pohranimo negdje na nesigurnom tavanu, gdje bi mogla biti opljačkana“. Sveučilište u Zagrebu i Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti preporučili su vladajućim strukturama u Banovini Hrvatskoj neka pronađu sredstva da se knjižnica otkupi za javnu namjenu. S druge strane, isticala je Šišićeva udovica, javili su se zainteresirani iz Mađarske koju su htjeli kupiti dio knjižnice, naravno njih su zanimale prije svega mađarske knjige („kojih ima 3 stelaže“). Za dijelove knjižnice zanimali su se i „Američani“ te neki drugi pojedinci.¹¹

Milena Šišić ponudila je, dakle, Banovini Hrvatskoj da otkupi knjižnicu svoga supruga za zagrebačko sveučilište. Suvremenici su bili svjesni da bi to bila najbolja opcija, da se knjižnica sačuva kao cjelina, ne da se knjige raspačaju i rasprodaju. „Vječna bi šteta bila knjižnicu cijepati, nego bi ona trebala kao cjelovita ‘Šišićeva knjižnica’ služiti historijskom seminaru“, pisale su *Novosti*. Za to da knjižnicu otkupi i preuzme sveučilište zalagali su se i Šišićevi kolege na Filozofskom fakultetu, profesori Miho Barada i Grga

10 En., „O prvoj godišnjici smrti historičara prof. dra Ferde Šišića. Kako je živio i radio naš veliki učejak“, *Novosti*, 16.I.1941, str. 19 [dalje: En., n. dj., 16.I.]

11 En., n. dj., 16.I.

Novak: „Naši historičari nastoje, da to veliko kulturno blago ne ode iz Zagreba.“¹² Na kraju se dogodilo da je knjižnica ostala sačuvana kao jedinstveni fond, ali se nije našla pod okriljem Sveučilišta u Zagrebu, odnosno Historijskog seminara Filozofskog fakulteta, nego je dospjela u gradski arhiv. Danas možemo konstatirati da je tako i bolje – iako se knjige iz ove knjižnice rijetko koriste (a možda je tomu tako jer ne postoji internetski katalog), ona je i danas, skoro osamdeset godina kasnije, ostala sačuvana što pak nije slučaj s knjigama nekadašnjeg Historijskog seminara koji je nestao i „utopio se“ u Odsjek za povijest. S druge su strane prije nekoliko godina objedinjene sve odsječke knjižnice Filozofskog fakulteta i mnoge su knjige koje su ranije bile u Historijskom seminaru otpisane jer se radilo o duplikatima ili triplikatima. Pitanje je što bi bilo s knjigama iz Šišićeve knjižnice.

Ovo izlaganje završavam riječima Ljudmila Hauptmanna, profesora svjetske povijesti srednjeg vijeka, izgovorenima nad Šišićevim odrom, na pogrebu na zagrebačkom Mirogoju: „Nagomilao je u sebi bogatstva, za koje je mislio da nisu njegova, nego pripadaju narodu, i upravo dirljivo je bilo gledati ovog velikog radnika, kako je sav izgarao u ljubavi i brizi za svoje djelo, kako je još prije šest mjeseci ozbiljno mislio samo na to, da bi pošao u arhive u Beč i Peštu, da svrši ovo i potpuni ono. Nenadoknativ je gubitak, koji je zadesio hrvatsku historiografiju, a skromne riječi, koje posvećujemo pokojnikovoj uspomeni, mogu samo natuknuti, koliko mu dugujemo.“¹³ A dugujemo mu veliko hvala i za ovu knjižnicu, makar je mi njegovi daleki nasljednici na polju historiografije i ne koristili u mjeri u kojoj bi njemu to bilo drago.

12 Enes, n. dj., 14.I.

13 [Govor Ljudmila Hauptmanna na Šišićevu pogrebu], *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, za godinu 1939/40, sv. 53, str. 19-21